

Értekezések. 4. szám. Az ELTE Magyar Jogtörténeti Tanszékének kiadványai. Szerkeszti: Kovács Kálmán, Budapest, 1972.

Rév Erika: *Váloperek krónikája*. Budapest, 1986.

RODERICK, PHILLIPS: *Amit Isten összekötött... A válás rövid története*. Budapest, 2004, Osiris.

SALACZ GÁBOR: „A reverzális kérdés Magyarországon”. *Katholikus Szemle*, 1937/1. 9–27.
www.1000ev.hu

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Budapest Főváros Levéltára. VII. 2. c. V. 749/1909.

Budapest Főváros Levéltára. VII. 2. c. V. 668/1909.

Budapest Főváros Levéltára. VII. 2. c. V. 682/1909.

CSICSELY ILDIKÓ

A kiegyezés hatása a dohánytermesztésre



A magyar gazdaság egyik specifikuma a dohánytermesztés volt. Az osztrák tartományokban már I Lipót 1728-ban bevezette a dohányjövedéket, az Appaldót¹. A császárnak, amidőn vadászati készüléke megújításának költségei felett aggódott, Khevenhüller gróf azt az ajánlatot tette, hogy elvállalja a költségeket, ha a császár Alsó-Ausztriában a kizárólagos dohánykereskedés jogával ajándékozza meg. Az uralkodó elfogadta az ajánlatot.” Az egyedárúságot Mária Terézia az 1749. november 21-én, és az 1750. november 3-án kiadott császári nyílt paranccsal módosította és kiegészítette.² Az összes osztrák tartományban bevezették.. 1859-ig a dohányegyedárúságot adóbréletli rendszer szerint kezelték, amely nem bizonyult pénzügyi szempontból eléggé jövedelmezőnek, s 1784. állami kezelésbe ment át. Az összes koronaországra kiterjesztették, de akkor még nem jártak sikerrel Magyarországon. Csak egy évszázaddal később, az 1850-es császári pátens rendelkezése nyomán válik hazánkban is állami monopóliummá, addig termesztése és kereskedelme is szabad volt. A rendelet értelmében 1851. március 1-jével a dohány termesztése és árusítása a kincstár jogai közé tartozott, ami azt jelentette, hogy csak engedéllyel lehetett termeszteni, csak a kincstárnak volt szabad eladni az általa megszabott feltételek, árak mellett. Az államhatalom képviselői tetszésük szerint szabályozhatták a termelés menetét és cserélhették ki a termelőket. 1852-ben a közös dohányvállalat a Császári és Királyi Osztrák Dohányjövedék nyugaton a lichtensteini hercegségtől egészen Bukovináig, és Sziléziától Hercegovináig terjedt. 1867-ig Ausztriával közösen kezelték, a kiegyezés következtében megtörtént a felosztás magyar és osztrák dohányjövedékre.” „dohányjövedék mindkét állam területén egyenlő törvény s igazgatási rendszabályok szerint fog kezeltetni.”³

Milyen hatásai voltak a monopólium bevezetésének?

1. AZ IGAZGATÁSI RENDSZER KIÉPÜLÉSE

Az 1867-ben önállósult magyar dohánymonopólium fokozatosan kinőtte a Pénzügyminisztérium belső igazgatási irányítását. 1882-től adminisztratív vezetését elválasztották

a műszaki vezetéstől és gyártástól, létrehozva a Dohányjövédéki Központi Igazgatóságot.⁴ 1897-ig a számviteli teendőket a Pénzügyminisztérium egysége látta el, ezután az igazgatóság mellé külön számvevőséget szerveztek.⁵ Ez intézte a dohánytermelés beváltását, a nyersanyagok bevásárlását, a gyártmányok előállítását, raktározását. Az igazgatóság munkáját segítették a Magyar Királyi Dohánybeváltó Hivatalok, ebből 24 volt az országban. Feladatuk volt a termelt és beszállított dohánylevelek beváltása, kiképzése, válogatása, bálázása; a dohánygyárakba szállítás intézése. Ezen felül az ún. Dohányjövédéki Felügyelőségek végezték a dohánytermelési engedélyek megadását, a beváltó hivatalok ellenőrzését, a dohány osztályozása elleni panaszok elintézését stb. Ebből 7 volt az országban: Aradon, Budapesten, Debrecenben, Nyíregyházán, Miskolcon, Szegeden és Szolnokon.

2. ÉRTÉKESÍTÉS

1894-ig a dohányeladást 13 önálló dohányáruda közvetítette és ehhez csatlakozott még a dohánygyárak által kezelt 5 raktár. A szigorú ellenőrzés, helyes számvitel szempontjából egyre fontosabbá vált a gyártás és eladás teljes elkülönítése. A pénzügyi kormányzat a dohánygyárakkal egyesítve működő dohányáruraktárakat a gyáraktól elkülönítették, és önálló hivatalokká szervezték 1895-től feladatuk lett a székhelyükön szervezett dohánynagyárudák kezelése. 1878-ban Magyarországon 27 helyen volt dohányraktár, 1885-ben 25 helyen.

Folyamatosan létesültek az országban a dohánygyárak, melyek száma a század végére elérte a 22-t. Kisebb mértékű, évente 60-128 ezer métermázsza dohányt exportált a francia és az olasz piacra. 16-36 millió forint értékben. Hazánk az export mellett nyersdohányt importált, a belföldön termelt nyers dohány javítására. Behozatalunk különösen Amerikából és Törökországból jelentős.

A dohánymonopólium éves szinten nézve nagy haszonnal járt, a következő adatok mutatják ezt:⁶

1868	12,1 MFt	1870	12,2 MFt	1875	12,3 MFt	1880	16,6 MFt	1886	19 MFt.
------	----------	------	----------	------	----------	------	----------	------	---------

3. TERMESZTÉS

1850 és az első világháború közötti időszakban 75-85 000 kat. holdnyi területen folyt a dohánytermesztés. A legtöbb dohánytermelő vidék: Szabolcs, Torontál, Jász-Nagy-Kun-Szolnok, Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun, Csanád, Heves, Békés, Arad, Tolna, Hajdú és Csongrád megye. 1885-re már az ország 63 megyéje közül jelentékeny dohánytermeléssel foglalkozó megye összesen 18 volt. A termesztett dohányokat 3 „főfajba” csoportosították:

1. Nehéz levelek: ide sorolták azokat, amelyeket a kereskedelembe szegedi, debreceni, tiszai, szuloki és pécsi elnevezés alatt ismertek, és felhasználási területük elsősorban a szivargyártás, illetve a burnótkészítés.

2. Kerti, vagy könnyű levelek nagyobb részt finomabb pipadohányok előállítására szolgáltak.

3. Kapadohány.

A dohánytermő terület 90%-át az első csoportba tartozó dohányfajták tették ki. Az 1884-es adatok⁶ szerint: az országnak 39 dohánytermesztési körzete volt és 34 dohánybeváltó hivatal működött. A termés évente 50-60 000 tonnát tett ki, melyet az osztrák dohányjö-

vedék vett meg. A termesztésre és értékesítésre gyakorolt hatásán kívül igen számottevő társadalmi következményei is voltak. Az 1840-es években és 1848 után is a dohány nagy részét kisbirtokos gazdák termesztették saját birtokaikon vagy bérelt földeken. Ezen kívül kertészközségekben és kincstári birtokon folyt még nagyarányú dohánytermesztés.

Az 1850-es évek végén, a gabonafélék értékesítési nehézségei miatt, a nagybirtokosok figyelme egyre inkább a dohány felé fordul. Fokozatosan visszaszorították a kisbirtokosokat és kisbérlelőket. Különböző formái alakultak ki a termelők elleni küzdelemnek, pl. az új árpolitika. Ezzel főleg a kisparasztnak által termelt, kishozamú kerti dohánynak lényegesen kisebb beváltási árakat állapított meg a monopólium előttinél, így termesztése nem vált kifizetődővé. Ugyanakkor a dohányzást divat is megváltozott. A korábban kedvelt pipadohányfajták a szivar és cigaretta elterjedésével elvesztették a dohányok közti előkelő helyüket. Az árak eltolódását a monopólium még inkább megerősítette, súlyosan érintve a termelőket, akik nem tudták vásáron, helyben eladni dohányukat, hanem termésük egészét megszabott áron át kellett adniuk a beváltónak. Elősegítették a termelés koncentrációját a monopólium adminisztratív intézkedései is, mivel a dohánytermesztés előfeltételeinek hiányaira (jól zárható pajta, a dohányföldök elkülönítése, meghatározott vetésforgó alkalmazása), a csempészetre⁷ hivatkozva számtalan termelési engedélyt vontak meg. Létrejötték a dohánytermesztő nagybirtokok, és a kistermelők jó része – akik nem kaptak termelési engedélyt – feleskertésznek szegődött az uradalmakhoz, annak keretei között vett részt a dohánytermesztésben.

Az állam ösztönözte a dohánykertészeket. Kedvezményes áron adta a magot, jó áron vásárolta fel a leveleket. A dohánytermesztéshez az egész családra szükség volt. A földterületeken a magok elvetése nem sok ember munkáját vette igénybe, a betakarítás annál inkább munkaigényes volt. A leveleket leszedték, kocsira rakták és hazavitték. Itt az egész család közreműködésével felfűzték és a csűrben hagyták egy-két hétig száradni. Majd ismét kocsira rakták egy 1893-as rendelet alapján – csak betakart járművön szállítható és a dohány – a legközelebbi dohánybeváltó helyre vitték.

A nagybirtokosok szívós támadásának következtében régebben híres dohánytermesztő körzetek szűntek be a termesztést. 1889-ben az 1887. évi rendelet értelmében az 1890-es dohánytermesztési engedélyhez már kötelezően előírták különálló szárítópajta és simítóhelyiség meglétét. Ez a rendelet viszont azt eredményezte, hogy csökkent a dohányval foglalkozók száma. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az 1892-es aradi Magyar Királyi Dohánybeváltó Felügyelőség 1641. számú rendelete. Ebben a dohánytermelésre ösztönzik a lakosságot azzal, hogy a legjobbakat jutalomdíjjal bíztatják további jó munkára.

A kistermelők korábbi nagy száma igen megcsappant és a fajtaváltás miatt a kerti dohányban is hamarosan nagy hiány mutatkozott. A nagy levelű, nagy hozamú ún. tömegdohányokat az Alföld keleti, homokosabb területén, főként Szabolcs megyében kezdték termesztetni az újonnan bekapcsolódó földbirtokosok. Ezekben az években válik a vidék a dohánytermesztés centrumává. A jó minőségű, kerti dohány termesztése azonban egyre csökken, a század végére már országosan is alig jelentős. Az átalakulás további következménye, hogy a termelés újabb helyen, nagybirtokok keretében összpontosult, óriási elszegényedés következett be. A dohánytermesztőknek sietve kellett új foglalkozás után nézniük. Sokan vándormunkára adták a fejüket, vagy kupeczek lettek. A Duna mentiek elmentek hajósna, vagy Pestre munkásna. A század végén, a pusztákon kibontakozó allódiúmon sokan találtak megélhetést, dohánykertészként. A termelési központok. áthelyeződésével a régi tapasztalatok, új helyen, új környezetben hasznosultak és fejlődtek tovább.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BOROVSZKY KÁROLY: *Dohányjövedék Magyarországon*. Budapest, 1888.
 TAKÁCS LAJOS: *Dohánytermesztés Magyarországon*. Budapest, 1964, Akadémiai Kiadó.
 DR. SCHRER ÁDÁM – SZABÓ LAJOS: *Hova tűnt a magyar nép kincse? ... A magyar dohány!*
 Debrecen, 1980.
 KAZAY REZSŐ: *A magyar dohányjövedék 1867-től 1884-ig*. MDU. 1884. október 16.
 BEREND T. IVÁN – RÁNKI GYÖRGY: *A magyar gazdaság száz éve*. Budapest, 1972.
 LESTYÁNSZKY SÁNDOR (szerk.): *Magyar Mezőgazdasági Közigazgatás*. Budapest, 1902.

JEGYZETEK

- ¹ Jövedék: az az adóbevétel, amely olyan termékek után került kivetésre, aminek az előállítását, forgalomba hozatalát kizárólagossági joggal az állam magának tartotta fenn. Ilyen volt a dohányjövedék is.
- ² Codex Austriacus. V. Wien. 409.
- ³ 1868. 14. tc.
- ⁴ Budapesti Közlöny 650/1882 Pénzügyminiszteri rendelet
- ⁵ Budapesti Közlöny 89.866/ 1897. Pénzügyminiszteri rendelet
- ⁶ Borovszky Károly: *A dohányjövedék Magyarországon*. Budapest, 1888.
- ⁷ Egyedúrasági Kiadvány. Budapest, 1884.

